Basisgrammatica van het Tarifit Berber

Dit is een eerste versie van het onderdeel grammatica uit het boek ***het Berber van Noord-Marokko, een cursus voor zelf-studie en klassikaal gebruik****. Binnenkort te verschijnen bij Bulaaq (Amsterdam), door A.El Aissati.* Graag niet citeren!

Het zelfstandig naamwoord

Bepaald en onbepaald

znw hebben dezelfde form voor bepaald/onpepaald. . Een telwoord in de constructie 'een van' "ij n" geeft aan dat het znw onbepaald is, bv.:

T-addar-t 'huis' (het znw is neutraal of bepaald)
ij n taddart 'een huis' (het znw is onbepaald)

vrouwelijk en mannelijk

Zelfstandige naamwoorden (znw.) kunnen vrouwelijk of mannelijk zijn en in het enkelvoud of meervoud zijn. Als het znw. enkelvoud is en eindigt op 't' of 'a', dan is het zo goed als altijd vrouwelijk:

a.taddart	'huis'
tamγart	'vrouw'
tafunast	'koe'
b. lweqt	'tijd'
lqehwa	'café'
lmektaba	'boekhandel'
ljami∊a	'universiteit'

Als het een meervoud is en eindigt op '-at' dan is het altijd vrouwelijk:

lmektabat	'boekhandels'
ljami∊at	'universiteiten'
ttablat	'Tafels'

In andere gevallen, en zeker als het met een klinker ('a', 'i', of 'u') begint, is het in de regel mannelijk:

amelqi	'ontmoeting'
amur	'keer'
isem	'naam'
ilef	'Varken'
ussan	'dagen'
uccen	'Wolf'

Dit zijn tips om het geslacht van zelfstandig naamwoorden te herkennen. Er zijn geen vaste regels om alle znw. automatisch te kunnen herkennen. Dit zal vanzelf gebeuren naar mate je meer woorden kent en gebruikt.

Enkelvoud en meervoud

Tarifit kent twee getalsvormen: enkelvoud en meervoud. In een beperkte aantal naamwoorden is er wel sprake van de dualis, zoals in

'ɛamayen' "twee jaar", 'jujayen' "twee paar", 'martayen' "twee keer".

Vrijwel alle zelfstandige naamwoorden een meervoudsvorm hebben. Er zijn een aantal patronen voor meervoudsvorming. Hier zijn enkele voorbeelden van de meeste voorkomende patronen:

i--en	(i)--an	i--u--a	i---in
abrid - ibriden ’weg’	izi - izan ’vlieg’	badu -ibuda ’rand’	taqebbart - tiqebbarin ’deksel’
arumi - irumiyen ’christen’	ifri - ifran ’grot; gat’	surif - isuraf ’stap’	taḥenjirt - tiḥenjirin ’meisje’
afunas - ifunasen ’koe’	itri - itran ’ster’	txadent - tixudam ’ring’	tameḥḍart - timeḥḍarin ’studente’
aḥuli - iḥuliyen ’lam’	izli - izlan ’zang; lied"	tammurt - timura ’land; grond’	taxeddant - tixeddamin ’werkster’
aqzin - iqzinen ’hond’	ilef - ilfan ’varken’	tḥajit - tiḥuja ’verhaal’	tasekkurt - tisekrin ’patrijs’
isem - ismawen ’naam’	aydi - iṭan ’hond’	aneggaru - ineggura ’laatste’	taxedmiyt - tixedmiyyin ’slagersmes’

Het is aan te raden om gewoon de meervoudsvorm te onthouden; dat is makkelijker dan het lijkt.
Sommige znw. hebben geen enkelvoudsvorm, zoals:

aman ‘water’
iwdan ‘mensen’
adan ‘darmen’

Wanneer je naar een darm wil verwijzen, zeg je 'ij n wdan' "een (van de) darm(en)". Voor een mens zeg je ‘ij n bnadem’.

Gebonden en vrije staat van het zelfstandig naamwoord

De eerste klinker ‘a’ in het zelfstandig naamwoord 'ameddukel' “vriend” in de volgende zinnen onderaan verandert in ‘u’ omdat het znw. achter een voorzetsel komt te staan:

raḥeγ γ**ar u**meddukel inu ‘Ik ben naar mijn vriend gegaan’
ssiwleγ **ag u**meddukel inu ‘Ik heb met mijn vriend gepraat’.
Baceklit **n u**meddukel inu ‘de fiets van mijn vriend’
tessawal **x u**meddukel inu ‘zij roddelt over mijn vriend’
bdiγ **zeg u**meddukel inu ‘ik begon met mijn vriend’

Dezelfde verandering treedt ook op wanneer het zelfstandig naamwoord (het onderwerp van de zin) achter het werkwoord staat, zoals in de zinnen:

iṭṭeṣ **u**meddukel inu ‘mijn vriend slaapt’ maar
ameddukel inu iṭṭeṣ
Issiwel **u**meddukel inu ‘mijn vroend heeft gesproken’ maar
ameddukel inu issiwel

Deze veranbdering treedt ook op na het voegwoord ‘d’ “en” (dit is anders dan de ‘d’ hulpwoord):

Necc d umeddukel inu ‘ik en mijn vriend’

In andere posities, verandert het znw niet.
Deze twee vormen van het naamwoord noemt men de 'gebonden staat' en de 'vrije staat': 'umeddukel' is in gebonden staat, en 'ameddukel' is in de vrije staat.
Naamwoorden verschillen m.b.t. de vorm dat zij krijgen in de gebonden staat. De volgende tabel geeft een idee over de verschillende patronen van de gebonden staat.

	Vrije staat	gebonden staat	voorbeeld
m a n n e l i j k	atay aman	watay waman	i-ḥma watay ’de thee is warm’ ḥma-n waman ‘het water is warm’
	ameksa aceṭṭar fus	umeksa uceṭṭar ufus	i-ssawal x umeksa 'hij praat over de herder' y-ugur uceṭṭar ‘de gierige mens is weg’ i-cca s ufus ‘hij heeft met de hand gegeten’
	axxam aqzin	wexxam uqzin	y-udef deg wexxam 'hij liep de kamer binnen' i-ṭṭes uqzin ‘de hond slaapt’
	izi isem	yizi yisem	i-ḍwa yizi 'de vlieg heeft gevlogen' i-bda s yisem inu ‘hij begon met mijn naam’
geen ver.	lfelfel	------	paprika
vr ou we li jk	tamγart tajarrart tafunast	temγart tjarrart tfunast	t-ecca temγart 'de vrouw heeft gegeten' i-ssawal x tjarrat ‘hij praat over de band’ t-arwel tfunast ‘de koe is weg gelopen’
geen ver	taddart marmita	--------- ---------	Huis Pan

De laatste twee zelfstandige naamwoorden kennen geen verschil tussen vrije en gebonden staat. Hier zijn meer voorbeelden:

Taddart inu ‘mijn huis’ aqa t di taddart ‘hij is thuis’ lmektaba nwem ‘jullie bibliotheek’ raḥeγ γar lmektaba ‘ik ging naar de bibliotheek’

Voornaamwoorden
Persoonlijke voornaamwoorden

In het Tarifit kun je altijd zien naar welk persoon (ik, jij, enz.) geslacht (mannelijk/vrouwelijk) of aantal (enkelvoud/meervoud) een werkwoord verwijst. Wanneer het werkwoord ‘xdem’ “werken” op een **‘**γ’ eindigt, weet je dat het om de eerste persoon gaat (dus ‘ik’). Kijk naar de volgende tabel voor een volledige lijst van de verschillende ‘persoonindexen (ww staat voor werkwoord, zoals 'xdm' "werken". Voorbeelden van alle vormen zijn tussen haakjes):

		Enkelvoud
1e pers.	-ww-γ	(xeddmeγ ‘ik werk’)
2e pers. m.	**t**-ww-**d**	(**t**xeddme**d** ‘jij werkt’)
2e pers. v.	**t**-ww-**d**	(**t**xeddme**d** ‘jij werkt’)
3e pers. m.	**i**-ww	(**i**xeddem ‘hij werkt’)
3e pers. v.	**t**-ww	(**t**xeddem ‘zij werkt’)
		Meervoud
1e pers.	**n**-ww-γ	(**n**xeddem ‘wij werken’)
2e pers. m.	**t**-ww-**m**	(**t**xeddme**m** ‘jullie werken’)
2e pers. v.	**t**-ww-**nt**	(**t**xeddme**nt** ‘jullie (v.) werken’)
3e pers. m.	-ww-**n**	(xeddme**n** ‘zij (m.) werken’)
3e pers. v.	-ww-**nt**	(xeddme**nt** ‘zij (v.) werken’)

Zelfstandige vnw.

Het is niet nodig in het Tarifit een los of onafhankelijk persoonlijk voornaamwoord te gebruiken (zoals, necc 'ik', cek 'jij', enz., zie tabel onderaan voor een volledige lijst). Persoonlijke voornaamwoorden worden wel gebruikt voor, o.a. benadrukking zoals in:

necc ad ugurγ! ‘Ik moet weg!’

of voor vergelijking of contrast:

necc xeddmeγ, maca **netta** iqqar ‘ik werk maar hij studeert’

De vorm van een persoonlijk voornaamwoord kan veranderen, afhankelijk van de grammaticale functie. In:

netta ad yugur “hij gaat weg”

is het vnw. het onderwerp van de zin. In de zin:

qqarn **as** Massin ‘hij heet Massin’ (Lett. 'Zij noemen hem Massin')

is 'as' een mannelijk enkelvoud voornaamwoord met de functie van meerwerkend voorwerp (indirekt object). Het equivalent van 'as' in de lijdend voorwerp functie (direkt object) is 't' of ‘tt’, zoals in

swiγ t ‘ik heb het gedronken’

De tabel hieronder geeft een overzicht van de verschillende functies en vormen van persoonlijke voornaamwoorden en hun equivalenten in het Nederlands.

	onderwerp	lijdend voorwerp	meewerkend voorwerp
ik	necc ‘ik’ (**necc** d ameqqran ‘ik ben groot’)	ayi ‘mij’ (iwta **ayi** ‘hij sloeg mij’)	ayi ‘mij’(inna **ayi** ca ‘hij vertelde me iets’)
jij (m.)	cek ‘jij’	c/cek ‘jou’	ak ‘jou’
jij (v.)	cem ‘jij’	cem ‘jou’	am ‘jou’
hij	netta ‘hij’	t ‘hem’	as ‘hem’
zij	nettat ‘zij’	tt ‘haar’ (swiγ **tt** ‘ik dronk het’)	as ‘haar’ (wciγ **as** lkitab ‘ik gaf haar een boek’)
wij	neccin ‘wij’	aneγ ‘ons’	aneγ ‘ons’
jullie (m.)	kenniw ‘jullie’	ken ‘jullie’	awem ‘jullie’
jullie (v.)	kennint ‘jullie’	kent ‘jullie’	akent ‘jullie’
zij (m.)	nitni ‘zij’	ten ‘hen’	asen ‘hen’
zij (v.)	nitenti ‘zij’	tent ‘hen’	asent ‘hen’

Bezittelijke voornaamwoorden

Bezittelijke voornaamwoorden worden achter het zelfstandig naamwoord geplaatst, zoals in:

lwalidin **inu** ‘mijn ouders’
aqqrab **nnem** ‘jouw v. tas’
lkitab **nsen** ‘hun boek’
taddart **nwem** ‘jullie m. huis’

Het is toegestaan om het bez. vnw. voor het zn. te plaatsen, wanneer er sprake is van benadrukking, zoals in:

inu baceklit a! ‘deze fiets is van mij!’

Het znw. moet bepaald/gedefineerd zijn. Dit is gebeurd hier d.m.v. de 'a' klinker na het znw. 'baceklit a', welke de functie van een aanwijzende vn. heeft. Je kunt niet zeggen 'inu lwalidin'.

Bezittelijke voornaamwoorden	
inu	mijn/van mij
nnek	jouw/van jou (m.)
nnem	jouw/van jou (v.)
nnes	zijn/van hem
nnes	haar/van haar
nneγ	ons(ze)/van ons
nwem	jullie/van jullie (m.)
nkent	jullie/van jullie (v.)
nsen	hun/van hen (m.
nsent	hun/van hen (v.)

Aanwijzende voornaamwoorden

Als je iets wil aanwijzen in het Tarifit gebruik je een aanw.vn.zoals in:

wa d Massin	'dit is Massin'
wa d lmuєellim	'dit is de/een leraar'
wa d seppitar	'dit is het/een ziekenhuis'

Let op het geslacht en het getal van het naamwoord; deze moeten overeenkomen met het znw. Omdat Massin een man is, wordt 'wa' gebruikt in het voorbeeld bovenaan. Om naar Masilya (een voruw) aan te wijzen, gebruik je 'ta':

ta d Masilya	'dit is Masilya'

Je kunt ook naar iets aanwijzen door het toevoegen van de klinker 'a' aan het eind van een znw. b.v.:

taddart **a**	'dit huis'
seppitar **a**	'Dit ziekenhuis'
argaz **a**	'deze man'
ixxamen **a**	'deze kamers'
tudrin **a**	'deze huizen'

Hier hoef je geen zorgen te maken over het geslacht en getal van het znw.

Als het verwezen object veraf van de spreker zich bevindt, dan gebruikt men andere aanwijzende voornaamwoorden (kolommen 2&3 in de tabel onderaan). In de derde kolom worden aangegeven de vormen die worden gebruikt wanneer men over veraf maar wel gesitueerde onderwerpen/voorwerpen praat. Als jij naar een pen verwijst die naast Jan is, zeg je tegen Jan 'stilu nni wenni' "die pen daar" of 'wenni' "die daar". Sta je naast Jan, en de pen bevindt zich veraf van jullie allebei, dan zeg je 'stilu yin' en niet 'wenni'.

dichtbij		veraf		in referentie tot ...	
	enkelvoud				
wa	’dit; deze (m.)’	win	’deze; die daar (m.)’	wenni	’die (m.)’
ta	’dit; deze (v.)	tin	’deze; die daar (v.)’	tenni	’die (v.)’
	meervoud				
yina	’deze (m.)	yinin	’deze; die daar (m.)’	yinni	’die (m.)’
tina	’deze (m.)	tinin	’deze; die daar (m.)’	tinni	’die (v.)’
------------ a		------------ in		-----------	nni
------------ a		------------ in		-----------	nni

Bijvoegelijke naamwoorden

Om de kwaliteit van een znw. Aan te duiden gebruik je een bijvoelijk naamwoord. De zinnen onderaan bestaan uit een znw., het ‘werkwoord’ zijn en een bijvoegelijk naamwoord:

argaz d **ameqqran**	“de man is groot”
tamγart d **tameqqrant**	“de vrouw is groot”
irgazen d **imeqqranen**	“de mannen zijn groot”
jeddi d **awessar**	“mijn opa is oud”
weltmas d **tamezzyant**	“zijn zus is klein”
zriγ argaz d **ameqqran**	“ik heb een grote man gezien”
γars ttumubin d **tacemlalt**	“hij heeft een witte auto”
ij n wargaz d **awessar** ifaqq	“een oude man is wakker (geworden)”

Zoals je kan zien komt het bnw. Overeen met het znw. In aantal en getal.

Vaak wordt gebruik gemaakt van een werkwoordsvorm om een kwaliteit van het znw. Aan te duiden:

argaz imγar	"de man is groot”
tamγart temγar	“De vrouw is groot”
irgazen mγarn	“De mannen zijn groot”
jeddi iwsar	“Mijn opa is oud”

De bijvoegelijke naamwoord 'temγar' is eigenlijk een werkwoord met de betekenis van "zij is groot geworden." Zo kun je andere werkwoorden op dezelfde wijze gebruiken, zoals 'uḥleγ' "ik ben moe" of 'ttumubin a ttazzel' "deze auto is snel" welke ook de betekenis heeft van "deze auto gaat snel."
Niet alle bijvoegelijke naamwoorden hebben de twee besproken vormen. Om iets aan te duiden als "duur" zegt men 'yiγla' of ‘tiγla’. ‘het is duur’. Er is geen andere vorm van 'γla' zonder personen index.

Bijwoorden

Bijwoorden hebben verschillende vormen in het Tarifit. 's cway cway' "langzaam" (lett.: Met beetje beetje), 's tazzla' "snel (lett.: met snelheid)" zijn twee voorbeelden. Ze worden gebruikt zoals in deze zinnen:

ggur **s cway cway** "loop/rij langzaam"
siwel **s cway cway** "praat langzamer"
bedd **s cway cway** "langzaam/voorzichtig opstaan"
ikkar **s cway cway** "hij is langzaam opgestaan"
raḥ **s tazzla** "ga (maar) snel"
teswa lqehwa **s tazzla** "zij heeft koffie snel opgedronken"
issawal **s tazzla** "hij praat (te) snel"
teccid **deγya** "jij hebt snel opgegeten"
ikkar **deγya** "hij is snel opgestaan"

Al deze bijwoorden hebben iets te maken met de manier waarop iets wordt gedaan. Andere bijwoorden hebben te maken met tijd, zoals in de volgende voorbeelden:

ɛemmars war iruḥ γar Seppanya' "Hij is nooit naar Spanje geweest"
isewweq **zic** "hij is vroeg naar de markt gegaan"
ad tugur **tiwecca** "zij vertrekt morgen"
immut **iDennat** "hij is gisteren gestorven"
tameddit a ad ssiwleγ ag Massin "ik zal vanavond met Massin praten"
yugur **γar ṣṣbeḥ** "hij is vanochtend vertrokken"
ttetteγ timellalin **γar ṣṣbeḥ** 'ik eet eiren 's ochtends"
ad nemmelqa **γar uɛecci** "We zien elkaar vanmiddag"
macina teffeγ **γar xemsa** "de trein vertrekt om vijf uur"
drus zeg wami i da lliγ "Ik ben hier sinds kort"
aṭṭas zeg wami war t zriγ "ik heb hem lang niet gezien"
lebda aqa t di taddart "hij is altijd thuis"

of met kwantiteit:

itteṭṭes **aṭṭas** "hij slaapt veel (te lang)"
ixeddem **drus** "hij werkt weinig (kort)."
war γari **walu** "ik heb niets"
usin dd **marra** "ze kwamen allemaal"

Om een probabiliteit uit te drukken gebruik je 'ad yili' "letterlijk: het zal zijn", of 'iqdar' zoals in de zinnen:

ad yili yugur "misschien is hij al weg"
ad tili teffeγ "misschien is ze al weg"
iqdar ad iwwet unẓar tameddit a "vannacht zal het misschien regenen."
iqdar ad yugur γar xemsa "misschien gaat hij weg om vijf uur"

Telwoorden

Het oorspronkelijk Amazigh systeem van telwoorden wordt bijna nooit meer in het Tarifit gebruikt. Het Arabisch systeem wordt het meest gebruikt. De lijst onderaan geeft aan hoe je telwoorden zelfstandig kunt gebruiken. Bij sommige telwoorden treedt een verandering wanneer ze direkt vóór een naamwoord komen te staan. Men zegt:

dinni **xemsa** n ttubisat ‘daar zijn vijf bussen',

maar

ɣars **xems** snin 'hij is vijf jaar.' (Lett. ‘Hij heeft vijf jaar’)

Deze constructie komt heel weinig voor, mn. vóór een zeer beperkt aantal woorden zoals 'chur' "maanden", 'snin' "jaren", 'qrun' "eeuwen" en 'jwaj' "paren (schoenen, sokken en dergelijke)." Aan de getallen tussen 11 en 19 wordt 'ar' aan het telwoord toegevoegd. Men zegt:

dinni **xemmestac** n ttubisat ‘daar zijn vijfteen bussen’

maar

xemmestacar qarn ‘vijfteen eeuwen’

waḥit	1	wahid u ϵicrin	21
tnayen	2	tnayen u ϵicrin	22
tlata (telt)	3	tlatin	30
arbϵa (arbeϵ)	4	xemsin	50
xemsa (xems)	5	settin	60
setta (sett)	6	mya	100
sebϵa (sebϵ)	7	mya u waḥid	101
tmenya (temn)	8	mya u tlatin	130
tesϵa (tesϵ)	9	mitayen	200
ϵecra (ϵecr)	10	telt mya	300
ḥidϵac (..ar)	11	arbeϵ mya	400
tenϵac (..ar)	12	xems mya	500
tlettac (..)	13	alef	1000
arbeϵtac (..ar)	14	alfayen	2000
xemmestac (..ar)	15	telt alaf	3000
settac (..ar)	16	arbϵ alaf	4000
sbeϵtac (..ar)	17	xems alaf	5000
tmentac (..ar)	18	ϵecr alaf	10,000
tseϵtac (..ar)	19	ḥidϵacar alf	11,000
ϵicrin	20	melyun	1 000,000

Rangtelwoorden

Door het woordje 'wis' tot te voegen vóór het telwoord, krijg je een rangtelwoord.

wis tnayen 'de tweede' wis xemsa 'de vijfde' wis settin 'de zestigste'

Voorzetsels 'xef/x' "op" 'zi' "van" 'di' "in" 'sennej' "boven"

Sommige voorzetsels zijn zo gehecht aan persoonlijke voornaamwoorden dat ze samen moeten gebruikt worden. Neem bijvoorbeeld 'xafi' in het dialoog van les 7. Eigenlijk is dit een combinatie van 'xef' "op/over" en 'ayi' "mij". Een andere voorzetsel die so gecombineerd wordt met voornaamwoorden is 'zi' "van(af)". Zo zeg je:

'ad nebda zzayek' "wij beginnen met jou" (lett. "vanaf jou").

De voorzetsel 'di' "in/binnen" verandert in 'deg' wanneer het volgende znw. met een 'i' of 'a' begint. Eigenlijk verandert het naamwoord ook omdat die na een voorzetsel komt, d.w.z. het znw. wordt in de gebonden staat (zie onderaan voor gebonden en vrije staat van een zn.). Het znw. 'iγzar' wordt 'yeγzar' in de gebonden staat (dus ook na de voorzetsel 'x': 'x yeγzar' "op/boven de rivier". Wanneer 'di' voor dit znw. komt te staan hebben wij dan 'deg yeγzar' "in de rivier". Hetzelfde verhaal geldt voor het znw. 'aman' "water". Dit wordt 'waman' in de gebonden staat' en wanneer 'di' voor dit znw. komt te staan krijgen wij 'deg waman' "in het water".
Net zoals 'di', kent ook 'zi' "van(af)" een tweede vorm wanneer die voor een znw. komt te staan (het znw. is dus in het gebonden staat). Zo wordt 'zi' als 'zeg' geschreven (en uitgesproken) in het volgend voorbeeld:

'zeg yeγzar' "vanaf de rivier" en 'zeg waman' "van(af) het water".

De voorzetsel 'sennej' "boven" en 'swadday' "beneden" worden met bezittelijke voornaamwoorden gebruikt:

swadday inu 'onder me'	sennej inu 'boven mij'
swadday nnek 'onder jou'	sennej nnek 'boven jou'
swadday nneγ 'onder ons'	sennej nneγ 'boven ons'

Deze twee voorzetsels worden door 'i' gevolgd als men ze in combinatie met een znw. wil gebruiken, zoals in:

'

aqa t sennej i taddart' "hij is boven het huis"
'aqa tt swadday i ttubis' "zij is onder de bus"

De volgende tabel geeft een overzicht van de meest gebruikte voorzetsels met de persoonlijke voornaamwoorden.

di + pers. vnw. "in ..."	x + pers. vnw. "op ..."	(a)kid +pers. vnw. "met..."	zi + pers. vnw. "van(af)..."
dayi ‘in mij’	xafi ‘op mij’	akidi ‘met mij’	zzayi ‘van(af) mij’
dayek	xak	akidek	zzayek
dayem	xam	akidem	zzayem
dayes	xas	akides	zzayes
dayes	xas	akides	zzayes
dayneγ	xaneγ	akidneγ	zzayneγ
daywem	xawem	akidwem	zzaywem
daykent	xakent	akidkent	zzaykent
daysen	xasen	akidsen	zzayssen
daysent	xasent	akidsent	zzaysent

Voegwoorden:

ma

In de zinnen:
xezzarɣ ma da ca n ljaridat "ik kijk of er kranten hier zijn"
isseqsa ayi ma ssawaleɣ Tmaziɣt "hij vroeg of ik Berber spreek"

wordt 'ma' als een equivalent van het Nederlandse "of" gebruikt. Echter wordt 'ma' ook gebruikt om een vraagzin in te leiden, zoals in 'ma texzard dinni?' "heb je daar gekeken?" Ook wordt 'ma' in combinatie met 'niɣ' "of" gebruikt, zoals in de zin 'ma texzard niɣ lla?' "heb je wel gekeken of niet?" of 'ma texsed niɣ lla?' "wil je, ja of nee?" In de volgende zin wordt 'ma', samen met het voegwoord 'iwa', met de betekenis van 'omdat' gebruikt:
ma aqa c di Hulanda, iwa ɣar Tahulandiyt "omdat jij in Nederland bent, moet je Nederlands leren' of "nu dat jij in Nederland bent, moet je Nederlands leren."

ḥuma/ḥima

'ḥuma' "om/opdat" wordt altijd gevolgd door de toekomende tijd, b.v. 'iraḥ dinni ḥuma ad iɣar' "hij is daar naartoe gegaan om te studeren". Ook het vw. 'bac' wordt met dezelfde beteknis gebruikt, zoals in 'iraḥ dinni bac ad iɣar'.

mala

'mala' "als" is een voorwaardelijk voegwoord. Het geeft aan dat er om een voorwwarde (conditionalis): 'mala traḥed rexxu, ad t tafed din' "als je nu gaat, dan zul je hem daar treffen." Het volgende voorbeeld laat zien dat de ene actie echt hangt van de andere af: 'mala ad tnedhed s cway cway, ad ak wceɣ ttumubin' "ik leen je mijn auto alleen als je langzaam gaat rijden." In de bijzin en de hoofdzin wordt de toekomende tijd gebruikt. In de oefeningen van deze les is de betekenis van 'mala ... ḥsen' ook voorwardelijk: "als (jij iets doet) dan is het beter."

Zinsopbouw

Een zin in het Tarifit bevat vrijwel altijd een werkwoord:

Massin i**qqar** 'Massin gaat naar school'
Neccin n**xeddem** 'wij werken'
i**ssawal** tmaziγt "hij spreekt Berber'

In sommige constructies wordt geen werkwoord gebruikt:

Necc zi Midar 'ik (kom) uit Midar'
nitni zi Tfarsit 'zij (komen) uit Tafersit'

Een derde type zinnen kan opgebouwd worden met een 'bevroren werkwoord' dwz. een werkwoord dat hetzelfde blijft ongeacht de persoon, geslacht of aantal van het onderwerp (zie dialoog van les 5 en de daarbijhorende oefeningen):

Massin **d** ameḥdar 'Massin is student'
nettat **d** tamḥdart 'zij is student'
nitni **d** imeḥdarn 'ze zijn studenten'

Plaats van het onderwerp in de zin

Het onderwerp van de zin kan vóór of na het werkwoord komen te staan:

Masin issawal Tafransist 'Massin spreekt Frans'
iswal **Massin** Tafransist 'Massin spreekt Frans'

In deze twee voorbeelden fungeet 'Massin' als onderwerp. De 'i' aan het begin van '**i**sswal' kan ook als onderwerp beschouwd worden. De 'i' staat vast aan het werkwoord en verandert niet van plaats (zie tabellen met werkwoordsvervoegingen aan het eind van de grammatica sectie).

Plaats van het voorwerp (direct object)

Wanneer zelfstandige naamwoorden als voorwerp fungeren komen ze na het werkwoord te staan:

neccin neswa **lqehwa** 'wij hebben koffie gedronken'
cem teccid **batata** 'jij (v.) hebt aardappels gegeten'

Persoonlijke voornaamwoorden met de voorwerp functie gedragen zich anders dan zelfstandige naamwoorden. In bevestigende zinnen, behalve in de toekomende tijd, wordt de pers. vn. na het werkwoord geplaatst, net zoals het zelfstandig naamwoord in de twee voorbeelden boven:

Neswi t**t** ‘wij hebben het gedronken’
teccid **tt** ‘jij hebt het gegeten’

In de toekomende tijd mag het pers. vn. niet na maar vóór het werkwoord geplaatst worden

ad **tt** nsu ‘wij zullen het drinken’
Ad **tt** tecced ‘jij zal het eten’

Ook waanneer een zin ontkennend is, wordt de pers. vn. vóór het werkwoord geplaatst:

war **tt** neswi ‘wij hebben het niet gedronken’
war **tt** teccid ‘jij hebt het niet gegeten’

Je hebt zeker opgemerkt dat de vormen van het werkwoord veranderen in verschillende wijzen. Voor de werkwoordsuitgangen kijk naar de sectie ‘verkwoordsvervoegingen’ aan het eind van de grammatica sectie.

Vraagzinnen:
Een eenvoudige manier van vragen is om een bevestigende zin met een vragende intonatie te maken. Wil je b.v. vragen of Massin thuis is, dan kun je zeggen
’Massin aqa t di taddart?’ "Massin is thuis?"
Hieronder volgen voorbeelden van de meest voorkomende vraagwoorden in het Tarifit:

man’ "welk(e)"
man tandint? ‘Welke stad?’
Man argaz? ‘Welke man?’

'mani' "waar(naartoe)"
mani ittraH ttubis a? ‘Waar gaat deze bus naartoe?’
Mani teggurd? ‘Waar ga je naartoe?’

'manis' "waar vandaan"
manis cek? ‘Waar kom je vandaan?’
manis dd teggurd? ‘Waar loop je vandaan?’

'maγar' "waarom"
maγar tessawaled attas? ‘Waarom praat je zo veel?’
maγar tugurd? ‘Waarom ben je weggelopen?’

'mayemmi' "waarom"
mayemmi war teqqard? ‘Waarom ga je niet naar school?’
mayemmi war teccid ca? ‘Waarom heb niet gegeten?’

'mecḥal' "hoeveel"
mecḥal tsekkwa ta? ‘Hoeveel kost deze?’
mecḥal n lkutub i tesγid? ‘Hoeveel boeken heb je gekocht?’

'mamek' "hoe"
mamek tellid? ‘Hoe is het met jou?’
mamek ak qqarn? ‘Hoe heet jij?’

Wanneer een vraagwoord wordt gebruikt met een pvnw. verandert de woordvolgorde. In de bevestigende zin komt het pvnw. na het werkwoord te staan:

zriγ tt "ik heb haar gezien"

maar in vraagzinnen zoals:

melmi tt tezrid? "wanneer heb je haar gezien?"
mani tt tezrid? “Waar heb je haar gezien?”
mayemmi tt tezrid? “Waarom heb je haar gezien?”

komt het pvnw. voor het ww. te staan.

Naast de verandering in de woordvolgorde moet de leerder rekening houden met het gebruik van het hulpwoord ’ad’. Deze wordt wel gebruikt in vraagzinnen zonder vraagwoord. Als een vraag met behulp van een vraagwoord wordt gemaakt, dant moet het hulpwoord ’γar’ i.p.v. ’ad’ gebruikt worden:

ad tecced ca? “Wil je iets eten?”
min γ**ar** tecced “wat wil je eten?”
ad traḥed γar Temsaman? “Ga je naar temsaman?”
melmi γ**ar** traḥed γar Temsaman? “Wanneer ga je naar temsaman?”
mani γ**ar** traḥed? "waar ga naartoe”?"

Passieve werkwoorden
De vorm van het werkwoord verandert altijd wanneer er sprake is van een passieve zin. Je zegt b.v.

ca n ijjen yukar stilu inu "iemand heeft mijn pen gestolen"

maar je kunt ook zeggen

stilu inu ittwakar "mijn pen werd gestolen."

Het werkwoord 'akar' "stelen" wordt in de passieve vorm gezet door het invoegen van 'ttwa' na het persoon's index 'i'. Ook wordt 'mm' i.p.v. 'ttwa' gebruikt, b.v.

iwca aγrum' "hij heeft brood gegeven" 'immewc uγrum' "brood werd gegeven."

Het is niet makkelijk om zelf een werkwoord in de passieve vorm te maken. Het is belangrijk de passieve werkwoorden te kunnen identificeren, om de zin makkelijk te begrijpen. Hier volgen enkele voorbeelden van passieve werkwoorden.

Actieve vorm	passieve vorm	betekenis
icca aγrum 'hij heeft brood gegeten'	ittecc uγrum 'brood werd gegeten'	eten
igga abrid	ittwagg ubrid	doen
yukar	ittwakar	stelen
iwta	ittewt	slaan
iγars	ittwaγars	slachten/scheuren
iwca	immewc	geven
isγa	imseγ	kopen
izzenz	immenz	verkopen

Het causatief

Een vaak voorkomend verschijnsel in het Tarifit is de causatieve vorm van het werkwoord. Het causatief wordt met behulp van *'ss-'* uitgedrukt. Het werkwoord *'arwel'* b.v. betekent "wegrennen", maar *'ssarwel'* betekent "iemand of iets wegbrengen (van een gevaar b.v.)". In het causatief heb je wel een onderwerp nodig (degene of dat wat de actie ondergaat), zoals in:

ibedd da 'hij stond hier'
i**ss**bedd **ttumubin** da 'hij heeft zijn zuto hier geparkkeerd'

De volgende tabel geeft een overzicht van enkele vaak gebruikte werkwoorden in de causatieve vorm.

imperatief	betekenis	causatief imper.	betekenis
adef	naar binnen gaan	ssidef	iemand naar binnen brengen
arbu	op de rug dragen	ssarbu	iets doen op de rug van iemand
ali	naar boven gaan	ssili	iets naar boven brengen
azzel	rennen	ssizzel	iemand rennend krijgen
bedd	stoppen	ssbedd	iemand stoppen
faqq	wakker worden	ssfaqq	waker maken
fsi	smelten	ssefsi	laten smelten (b.v. boter)
irḍ	zich kleden	ssirḍ	iemand kleden
γar	lezen	ssγar	les geven
mlek	trouwen	ssemlek	zorgen dat iemand gaat trouwen
mneγ	ruzie maken	ssemneγ	ruzie veroorzaken
ru	huilen	ssru	iemand huilend krijgen
su	drinken	ssessu	irrigeren; begieten

Ontkenning

Ontkenning gebeurt op verschillende manieren. Een van deze is d.m.v. het gebruik van 'war ... bu.' Dit wordt gebruikt voor het ontkennen van een naamwoord, zoals in 'war zriγ bu Massin' "ik heb geen Massin gezien" of "ik heb Massin niet gezien." 'war' komt altijd voor het werkwoord, en 'bu' voor een zelfstandig naamwoord.

Bevestigend	Ontkennend
Cciγ aγrum	war cciγ bu weγrum
ik heb brood gegeten	ik heb geen brood gegeten
issawal Tafransist	war issiwil bu Tefransist
hij spreekt Frans	Hij spreekt geen Frans
neswa lqehwa	war neswi bu lqehwa
wij hebben koffie gedronken	wij hebben geen koffie gedronken

In plaats van 'bu' kan ook 'ca' gebruikt worden, of alleen 'war' (zonder 'bu' of 'ca') zoals in deze zinnen:

war ssineγ (ca) "ik weet niet"
war cciγ (ca) "ik heb niet gegeten"
war xseγ (ca) "ik wil niet"
war ixeddem (ca) "hij werkt niet"

Let op de verandering in werkwoordsvorm en in de vorm van het znw. (kijk onder gebonden en vrije staat).

Andere nuttige woorden die in combinatie met 'war' worden gebruikt zijn:
'ḥedd' "iemand", 'walu' "niets", 'mani' "ergens", en 'ϵad' "nog"::

war ssineγ **ḥedd** "ik ken niemand"
war zriγ **ḥedd** "ik heb niemand geziend"
war issin **ḥedd** "niemand weet (iets)"
war arzzuγ **walu** "ik zoek niets"
war issin **walu** "hij weet niets"
war narezzu **walu** "wij zoeken niets"
war iruḥ **mani** "hij is nergens gegaan"
war nekki **mani** "we zijn nergens heen gegaan"
war illi **mani** "er is geen ruimte (meer)"
war dd yusi ϵ**ad** "hij is nog niet gekomen."
war yugur ϵ**ad** "hij is nog niet weg"
war tessineγ ϵ**ad** "ik ken hem nog niet"

Een verandering in de woordvolgorde (inversie) treedt op in ontkennende zinnen wanneer een pesoonlijke voornaamwoord met de functie van voorwep wordt gebruikt; je zegt:

war zriγ Massin "ik heb Massin niet gezien"
war wciγ lkas i Massin "ik heb de glas niet aan Massin gegeven"

maar

war t zriγ' "ik heb hem niet gezien"
war d as wciγ lkas "ik heb hem de glas niet gegeven"
war d as t wciγ "ik heb het hem niet gegeven"

Een werkwoord in de toekomende tijd verandert in het onvoltooid bij ontkenning. Men zegt:

ad isew atay "hij zal tee drinken"
ad ugureγ "ik zal weg gaan"
ad nedhen ttumbuin "ze gaan een auto rijden"

maar

war isess (bu/ca) atay "hij zal geen tee drinken"
war ggurγ (ca) "ik ga niet weg"
war neddhen (ca/bu) ttumubin "ze gaan geen auto rijden"

Werkwoordstijd
Het Tarifit kent geen infinitieve vorm van het werkwoord. De vorm die het meest als de ’basis-’vorm wordt gebruikt is de ’aorist’. Deze komt vaak overeen met het imperatief, zoals in ’lmed’ "leren" en "leer!".

a. Tegenwoordige tijd of onvoltooid:
hier wordt de ’onvoltooid’ vorm van het werkwoord gebruikt, zoals in ’i-xeddem di Utrecht’ "hij werkt in Utrecht." Het onvoltooid herken je aan een vedubbelde medeklinker van het werkwoord zoals in ’ixeddem’, of aan een verdubbelde ’tt’ aan het begin van het werkwoord, zoals in ’i-tt-raḥ’ "hij gaat" waarin de ’tt’ geen onderdeel van het werkwoord is.
Voorbeelden van werkwoorden in de tegenwoordige tijd:

basisvorm	tegenwoordige tijd	
xdm	xddm	‘Werken’
lmd	lmmd	‘Leren’
ndh	nddh	‘Rijen, leiden’
ksi	kssi	‘Optillen, dragen’

Voor voorbeelden met alle personen en tijden van werkwoordstijden, kijk in de lijst van werkwoorden

b. Verleden tijd (voltooid):
Een werkwoord in het verleden tijd kan in de onvoltooid of de voltooid vorm zijn. In de onvoltooid moet gebruik gemakt worden van een hulpwoord ’tuɣa’ of ’ira’, zoals in:
’tuɣa ixeddem di Utrecht’ "hij werkte in Utrecht".
‘Ira ineddeh ttubis’ hij was buschauffeur

Je ziet dat de werkwoordsvorm blijft onveranderd. Je weet dat het om de verleden tijd gaat dankzij ‘tugha’ of ‘ira’.
Om een afgelopen actie asan te duiden maakt men gebruik van de voltooid vorm, zals in 'ixdem di Utrecht’ "hij heeft in Utrecht gewerkt".
Werkwoorden met drie of meer medeklinkers krijgen alleen de peresoonsindex, zonder verandering, zoals in de voorbeeldenin deze tabel

Basisvorm	voltooid vorm (verleden tijd)	
mngh	imnegh	*vechten*
sxarreq	isxarreq	*liegen*
znz	izzenz	*verkopen*
cnf	icnef	*grillen*
kmz	ikmez	*krabben*

c. Toekomende tijd: wordt met behulp van een hulpwoord 'ad' uitgedrukt, b.v.:

ad ixdem di Utrecht 'Hij zal in Utrecht werken'
ad nezdeγdi tendint 'we zullen in de stad wonen'

Bij het werkwoord 'xdem' wordt alleen het hulpwoord 'ad' vóór de basisvorm van het werkwoord toegevoegd (xdem 'werken' ad ixdem 'hij zal werken').

Voorbeelden van werkwoorden in de toekomende tijd:

basisvorm	toekomende tijd	
mngh	ad imnegh	vechten
sxarreq	ad isxarreq	liegen
znz	ad izzenz	verkopen
cnf	ad icnef	grillen
kmz	ad ikmez	krabben

d. Ontkenned onvoltooid:

In de zinnen:

war ixeddem ca 'hij werkt niet'
war ineddeh ca 'hij rijdt niet'
war ikemmez ca 'hij krabt niet'

treedt geen verandering op bij het werkwoord. Bij veel werkwoorden met een *a* medeklinker verandert de vorm wel (de 'a' verandert in 'i'), zoals in de volgende voorbeelden (let niet opde ontkennende woorden 'bu..war', voor ontkenning in het algemeen kijk in het grammatica onderdeel.):

iss**a**w**a**l Tmaziγt 'hij spreekt Tamaziγt' *maar*
war iss**i**w**i**l bu Tmaziγt 'hij spreekt geen Tamazight'

ss**a**w**a**len Tmaziγt 'zij (m.) spreken Tamazight' *maar*
war ss**i**w**i**len bu Tmaziγt 'zij (m.) spreken geen Tamazight'

neqq**a**r di ljami∊a 'wij studeren op de universiteit' *maar*
war neqq**i**r bu di ljami∊a 'wij studeren niet op de universiteit'

nzarr ayawya di taddart 'wij zien elkaar thuis' *maar*
war nzirr ayawya di taddart 'wij zien elkaar niet thuis'

Bij werkwoorden waarin een verandering optreedt worden de veranderingen aangegeven in aparte kolommen (zie werkwoordsvervoegingen na het grammatica onderdeel)

e. Ontkennend voltooid:
De zin:

ixdem di Utrecht ‘hij heeft in Utrecht gewerkt’

wordt ontkend als

war ixd**i**m bu di Utrecht ‘hij heeft niet in Utrecht gewerkt’.

Een *i* komt te staan voor de laatste medeklinker van het werkwoord. Dit komt voor bij de meeste werkwoorden met een gelijke vorm aan 'xdm' zoals 'ndh' "rijden" 'kmz' "krabben" 'lqf' "botsen", enz.

In het werkwoordsvervoegingen ondederdeel worden alle vormen van de meest voorkomende werkwoorden gegeven, samen met een lijst van werkwoorden die dezelfde patroon volgen. Als oefening probeer altijd zoveel mogelijk deze werkwoorden in hun verschillende vormen te gebruiken.

Voorbeeld van een werkwoord: **zdeγ** 'wonen':

pers. vnw.	onvoltooid	voltooid	vol. ontk.	onvol.ontk.	toek. tijd	imperatief
necc	zeddγeγ	zedγeγ	zdiγeγ	zeddγeγ	ad zedγeγ	
cek	**t**zeddγe**d**	**t**zedγe**d**	**t**ezdiγe**d**	**t**zeddγe**d**	ad **t**zedγe**d**	zdeγ!
cem	**t**zeddγe**d**	**t**zedγe**d**	**t**ezdiγe**d**	**t**zeddγe**d**	ad **t**zedγe**d**	zdeγ!
netta	**i**zeddeγ	**i**zdeγ	**i**zdiγ	**i**zeddeγ	ad **i**zdeγ	
nettat	**t**zeddeγ	**t**ezdeγ	**t**ezdiγ	**t**zeddeγ	ad **t**ezdeγ	
neccin	**n**zeddeγ	**n**ezdeγ	**n**ezdiγ	**n**zeddeγ	ad **n**ezdeγ	
kenniw	**t**zeddγe**m**	**t**zedγe**m**	**t**ezdiγe**m**	**t**zeddγe**m**	ad **t**zedγe**m**	zedγe**m**!
kennint	**t**zeddγen**t**	**t**zedγe**nt**	**t**ezdiγe**nt**	**t**zeddγe**nt**	ad **t**zedγe**nt**	zedγe**nt**!
nitni	zeddγe**n**	zedγe**n**	zdiγe**n**	zeddγe**n**	ad zedγe**n**	
nitenti	zeddγe**nt**	zedγe**nt**	zdiγe**nt**	zzeddγe**nt**	ad zedγe**nt**	

De meeste werkwoorden met een drie-letter stam volgen dezelfde patroon als 'zdeγ'. Voorbeelden zijn de volgende werkwoorden: 'xdem' "werken", 'lmed' "leren", 'ndeh' "besturen/rijden", 'zєem' "durfen", 'qḍeє' "oversteken", 'єdel' "repareren", 'jmeє' "verzamelen/opruimen", 'kseb' "in bezit zijn van iets", 'zєef' "bijten", 'xbec' "krabben", 'fhem' "begrijpen", enz.

Vergelijking
Om een vergelijking te maken tussen twee of meer objecten of mensen, zijn er verschillende woorden in gebruik in het Tarifit. Als je b.v. wilt zeggen dat iets even groot is als iets anders, gebruik je ‘anict n’ "zo groot/klein als":

ttubis a **anict n** win "deze bus is even groot als die (daar)".
Taddart inu **anict n** taddart nnek “mijn huis is even groot als die van jou”
Massin **anict n** Yuba “Massin is even groot/oud als Yuba”
baceklayt a **anict n** tinin “deze fietsenzijn zo groot als die (daar)”
tizeyyatin nnek **anict n** tzeyyatin nnes “jou flessen zijn even groot als die van hem”

Om aan te duiden dat iets meer van een kwaliteit heeft dan iets ander, gebruik je het bn. samen met 'ktar zi' "meer dan" (let. "meer van"):

ttubis a d **ameqqran ktar zi** win "deze bus is groter dan die (daar)"
taddarta d **tameqqrant ktar zi** tenni nneγ “dit huis is groter dan dat van ons”
ttumubin a **tiγla ktar zi** tenni nnek “deze auto is duurder dan die van jou”
aγyul **yarxes ktar zi** ttumubin “een ezel is goedkoper dan een auto”
lmedrasa ya **temzi ktar zi** lmedrasa nneγ “deze school is kleiner dan onze school”

of het bn. samen met ‘x’:

ttubis a d **ameqqran x** win "deze bus is groter dan die (daar)"
taddarta d **tameqqrant x** tenni nneγ “dit huis is groter dan dat van ons”
ttumubin a **tiγla x** tenni nnek “deze auto is duurder dan die van jou”
aγyul **yarxes x** ttumubin “een ezel is goedkoper dan een auto”
lmedrasa ya **temzi x** lmedrasa nneγ “deze school is kleiner dan onze school”

Wil je zeggen dat iets het grootste is, of het beste, kleinste (superlatief), gebruik je dan een constructie met ‘marra’ of 'qaє' (“alles” of “geheel”) gevolgd door ‘daysen(t) (niet verplicht):

ttubisa d **ameqqran qaє/marra** daysen "deze bus is de grootste (bus) van hen allemaal"
lkitab a **yarxes marra** daysen “dit boek is het goedkoopste van hen allemaal”
argaz a d **maggwad marra** daysen “deze man is de lafhartigst van hen allemaal”

Conditionalis

Wanneer je naar een voorwardelijke actie wilt verwijzen, gebruik je o.a. 'imli ... ili', b.v. 'imli γari leflus aṭṭas, ili sγiγ ttumubin' "als ik veel geld had, zou ik een auto kopen/hebben gekocht." De spreker hier meent dat hij niet veel geld heeft, daarom heeft hij geen auto (gekocht). Wanneer de voorwaarde verandert (veel geld hebben), kan de consekwentie ook makkelijk veranderen (de auto kopen).

Imli teswid ddwa, ili teggenfid
"als je medecijnen had geslikt, zou je nu beter zijn"

imli γari ttumubin, ili ruHeγ fakansiy
"als ik een auto had zou ik met vakantie gaan"

imli teγrid lkita a, ili tfehmed min qqarγ
"als je dit boek had gelezen, zou je mij goed kunnen begrijpen"

imli ikkar γar xemsa, ili iṭṭef macina n setta "als hij om vijf uur was wakker geworden, zou hij de trein van zes uur kunnen halen."

imli ixdem aṭṭas, ili yarwweḥ
"als hij veel heeft gewerkt, zou hij naar huis kunnen gaan."

imli war mmelqin di Utrecht, ili war ssiwilen ag wayawya di Rotterdam
"als ze elkaar niet in Utrecht hebben ontmoet, zouden ze niet tegen elkaar in Rotterdam hebben gesproken."

Het gebruik van 'imli...ili' verwijst naar een voorwaarde die niet voltooid is. Door gebruik van 'mala' verwijst men meer naar een voorwaarde in de toekomende tijd.

Mala γari leflus, ad sγeγ ttumubin
"als ik geld heb, koop ik een auto."

Let op het werkwoord's tijd in de conditionalis bijzin ??. Met 'imli...ili' wordt het voltooid gebruikt ('sγiγ'), maar ook het onvoltooid, zoals in:

imli issawal ggiγ pirmi, ili aqa neddheγ
"als ik een rijbewijs had, zou ik (nu) aan het rijen zijn/ zou ik nu kunnen rijden."

Wanneer 'mala' wordt gebruikt, dan moet het werkwoordstijd in de toekomende tijd of in de onvoltooid (huidige tijd) zijn, zoals in:

'mala beddeγ, ttdewwixeγ'
"als ik opstaa, (dan) word ik duizelig" of "wanneer ik opstaa, word ik duizelig."

het hulpwoordje ’aqa’

Een functie van 'aqa' is gelijk aan het werkwoord 'zijn' in het Nederlands. Het geeft informatie over de huidige situatie of locatie van een onderwerp of iemand, b.v.

Massin aqa t di taddart ‘Massin is thuis’
aqa t ittett ‘hij is aan het eten’.

Een andere functie van ‘aqa’ is om iets aan iemand anders aan te wijzen, b.v.

aqa ak baceklit nnek ‘hier is jouw fiets’
aqa k lista ‘hier is de lijst’
aqa t' ‘hier is die’

Het hulpwoordje ‘tuγa’

Het equivalent van ‘aqa’ in het voltooid is ‘tuγa’:

Massin tuγa t di taddart ‘Massin was thuis’
tuγa t ittett ‘hij was aan het eten’.

het hulpwoordje ’γar’
Bezittelijkheid wordt uitgedrukt met behulp van 'γar':

γ**ar**i baceklit ‘ik heb een fiets’
γ**ar**s ttumubin ‘hij heeft een auto’
γ**arn**eγ taddart ‘wij hebben een huis’

het woordje ‘γar’ is hetzelfde als de voozetsel ‘γar’ “naar”. Voeg je de persoonlijke naamwoorden toe aan het eind dan druk je bezit uit.

In de voltooid of verleden tijd, wordt het hulpwoordje ‘tuγa’ gebruikt met ‘γar’:

idennaḍ, **tuγa** γari baceklit ‘ik had een fiets gisteren’
tuγa γars taddart ‘hij had een huis’

Voor de toekomende tijd gebruik je 'γar' samen met het werkwoord 'ili' "zijn, bestaan", zoals in

tiwecca ad γari **tili** baceklit nnek ‘morgen zal ik jouw fiets hebben.’
ad γari **yili** lweqt ‘ik zal tijd hebben’
ad γarneγ **ilin** lkutub ‘we zullen boeken in ons bezit hebben’
ad γarsen **ilint** ttumubinat ‘ze zullen auto’s in hun bezit hebben’

Het woordje ‘ili’ komt overeen met het geslacht en getal van hetgeen men in zijn bezit heeft. Als het geen men bezit enkelvoud mannelijk is, komt 'yili' i.p.v. 'tili' te staan. Wanneer het meervoudig is dan is de mannelijke vorm 'ilin' en de vrouwelijke vorm 'ilint'.

Wederkerigheid

In de zin:
nemmelqa di Utrecht ‘wij hebben elkaar in Utrecht ontmoet’
ontstaat de vorm 'nemmelqa' uit de combinatie van het voorvoegsel 'n' "wij" de ‘m’ van wederkerigheid, en het werkwoord 'lqa' “ontmoeten."Een ander voorbeeld van wederkerigheid is:

nemsawal ‘wij hebben elkaar gesproken.’

In 'nemsawal' is 'siwel' het werkwoord, de *n* is van de eerste persoon meervoud, en de *m* duidt wederkerigheid aan. Hier zijn een paar extra voorbeelden (let op de plaatsing van *tt* in het onvoltooid):

mqabalen: ‘ze stonden tegenover elkaar’. ttemqabalan ‘ze staan tegenover elkaar’ mϵarnan ‘zij hebben elkaar geduwd’ ttemϵarnan ‘zij duwen elkaar’ nemzawar ‘wij hebben elkaar beledigd’ nttemzawar ‘wij beledigen elkaar’ nemϵawan ‘wij hebben elkaar geholpen’ nttemϵawan ‘wij helpen elkaar’

Een andere manier om wederkerigheid aan te duiden is door gebruik van 'ayawya' "elkaar", zoals in:

ttraḥen iwdan γar wayawya ‘mensen bezoeken elkaar’, (lett. ‘Gaan naar elkaar’) ẓrin ayawya ‘zij hebben elkaar gezien’ wtin ayawya ‘zij hebben elkaar geslagen’ ssiwlen ag wayawya ‘zij hebben met elkaar gesproken’ xzarn γar wayawya ‘zij hebben naar elkaar gekeken’. (over het gebruik van ‘w’ in ‘wayawya’ kijk onder ‘zelfstandignaamwoorden’ bij het onderdeel ‘gebonden en vrije staat’)

Richtingaanduidend partikel ’dd’

het woordje ‘dd’ is altijd gekoppeld aan een werkwoord. Het geeft aan dat een actie wordt uitgevoerd in referentie tot de spreker toe. Men zegt bijvoorbeeld:
awi yellic ghar lmedrasa ‘neem je dochter meer naar school’ maar
awi dd yellic ghar lmedrasa ‘breng je dochter naar school (naar hiertoe)’
De tweede zin kan dus uitgesproken worden alleen door iemand die op school is (een leraar of medewerker). Iemand die in Nederland woont kan een familielid die in Duitsalnd woont zo uitnodigen:

araH dd ghar Hulanda! ‘Kom naar Nederland’

In bevestigende zinnen komt 'dd' achter het werkwoord, in zowel de tegenwoordige als de verleden tijd, zoals in de twee zinnen:
'ttawyed dd yellic' "jij brengt je dochter mee" en
'tewyed dd yellic' "jij heeft je dochter mee-gebracht."

In de toekomende tijd komt 'dd' vóór het werkwoord:
'ad dd tawyed yellic' "jij gaat je dochter mee-brengen."
In ontkennende zinnen komt 'dd' ook altijd vóór het werkwoord, onafhankelijk van de tijd van het werkwoord, zoals in:
'war dd yusi ca' "hij is niet gekomen" of
'war dd ittis' "hij komt niet."

Dit partikel wordt als 'id' uitgesproken en geschreven wanneer het achter de volgende persoonlikevoornaamwoorden zich bevindt:
't' en 'tt' (3e pers. m. en v. enk. l.v.):
Iwca as t id ‘hij gaf het aan hem/haar’
Inna as tt id ‘hij vertelde het aan hem/haar’

'kent' (2e pers. v. mv.):
Iwca kent id ‘hij gaf het aan jullie’

'tent' (3e pers. v. mv.):
Iwiy tent id ‘hij bracht hen naar hier toe’

en na de 2e en 3e pers. mv. v. in het werkwoord:
kennint turint id "jullie v. hebben (naar ons) geschreven"
kennint tiwyent id ‘jullie v. hebben (iets) naar ons gebracht/mee gebracht’)
nitenti urint id "zij v. hebben (naar ons) geschreven").
Nitenti iwyent id ‘zij v. Hebben (iets) naar ons gebracht/meegebracht’.

Verwantschap uitdrukken
Verwantschapstermen zoals uma 'mijn broer', baba 'mijn vader', enz. zijn altijd bepaald, of gedefinierd, b.v. 'yellis' betekent "zijn/haar dochter." Om te zeggen 'de dochter van mijn oom' (dus nichtje), voegt men een bezittelijke vn. achter de verwantschapsterm: 'yellis n ϵzizi', welke letterlijk "zijn/haar-dochter van mijn-oom" betekent. Hetzelfde geldt voor de andere verwantschapstermen. Hieronder vind je de verschillende vormen van van de meest voorkomende verwantschapstermen in het Tarifit.

Dochter	zoon
yelli ’mijn dochter’ yellic ’jouw (m.) dochter’ yellim ’jouw (v.) dochter’ yellis ’zijn/haar dochter’ yellitneγ ’onze dochter’ yellitwem ’jullie (m.) dochter’ yellitkent ’jullie (v.) dochter’ yellitsen ’hun (m.) dochter’ yellitsent ’hun (v.) dochter’	mmi ‘mijn zoon’ mmic mmim mmis mmis mmitneγ mmitwem mmitkent mmitsen mmitsent
oom (vader’s broeder)	tante (vader’s zus)
ϵzizi ϵzizic ϵzizim ϵzizis ϵzizis ϵzizitneγ ϵziziwem ϵzizitkent ϵzizitsen ϵzizisent	ϵenti ϵentic ϵentim ϵentis ϵentis ϵentineγ ϵentitwem ϵentikent ϵentitsen ϵentitsen
oom (moeder’s broeder)	tante (moeder’s zus)
xali xalic xalim xalis xalis xalitneγ xalitwem xalitkent xalitsen xalitsent	xalti xaltic xaltim xaltis xaltis xaltineγ xaltitwem xaltikent xaltitsen xaltitsent
moeder	vader
yemma ‘mijn moeder’ yemmac yemmam yemmas yemmas yemmatneγ yemmatwem yemmatkent yemmatsen yemmatsent	baba ‘mijn vader’ babac babam babas babas babatneγ babatwem babtkent babtsen babtsent

De verwantschapstermen ‘ayyaw’ “neef” and ‘adeggwal’ “zwager” worden uitgedrukt door gebruik van bezittelijke voornaamwoorden. Zo zegt men ‘ayyaw nnec’ “jouw neef” en ‘adeggwal inu’ “mijn zwager”.